

Cantatedienst op oudejaarsavond 31 december 2018, gehouden in de
Hooglandse kerk te Leiden. Voorganger: ds. Margreet Klokke

Nu het langzaam
donker
begint te worden
en de avond neerdaalt
over de stad
op de laatste dag
van het jaar –
nu is het tijd
om tegen u, o God,
van die laatste dingen
nog te zeggen.
Het jaar
dat achter ons ligt
trekt nog eens
aan ons voorbij,
als een film.
Beelden komen op
van dingen
die we meemaakten
mooie dingen
en moeilijke.
Gezichten
komen ons voor ogen
van mensen
die ons gelukwensten
op de feestelijke
momenten
en meeleeften
op de verdrietige.

En dan komt de vraag
bij ons op:
Waar was u
in dit afgelopen jaar?
In welke gebeurtenissen
herkenden wij
sporen van u,
welke mensen
weerspiegelden
iets van uw licht?
(stilte...)
Vreemd is het toch -
u ontbreekt
in alle jaaroverzichten,
terwijl wij maar éven
stil hoeven te worden
in dit donkere uur,
of onze ogen gaan open
voor uw licht in de nacht
wij zien hoe
uw Geest van liefde
alles dat leeft
doorademt.
Mogen wij
dit licht van u
laten binnenkomen
ook vanavond
en koesteren
als een pasgeboren kind.
Door Christus, onze Heer,
Amen.

Preek over Matteüs 1: 18-25 en Cantate BWV 28

De cantate die straks zal klinken zit symmetrisch in elkaar. Het begint met een aria en een koraal, waarin er teruggekeken wordt op het oude jaar. En het eindigt met een aria en een koraal, waarin er vooruit geblikt wordt op het nieuwe jaar.

Daar tussenin staan twee recitatieven. Een voor de bas, en een voor de tenor.

Deze laatste krijgt de meeste nadruk. Dat zit hem in allerlei details, maar vooral in de laatste regel ervan. Deze luidt: ‘Wer Gott hat, der muss alles haben’. Met z’n toonzetting van deze regel heeft Bach ervoor gezorgd, dat die blijft nagalmen. Het lijkt, alsof dit voor hem de hoofdzaak was, van de cantate.

‘Wer Gott hat, der muss alles haben’. Wie God heeft, die moet wel alles hebben.

Dat is nogal niet een uitspraak. Bij mij roept deze zin ogenblikkelijk allerlei vragen op. Wat stelt de dichter zich voor bij ‘God’? Kan je God ‘hebben’? Moet je dat eigenlijk wel willen? En wat is ‘alles’ hebben? Kan je dat bereiken? Is het eigenlijk wel iets om naar te verlangen? ‘Wer Gott hat, der muss alles haben’.

Wat wil de dichter van de cantate hiermee zeggen? Hoe wil hij je met deze zin bemoedigen, bij de overgang van een oud naar een nieuw jaar?

Het is bijbels, om in antwoord op zo’n vraag niet met een verhandeling te komen, maar met een verhaal. Ik dacht erbij aan het verhaal van Jozef, de man van Maria, uit het kerstevangelie naar de beschrijving van Matteüs. Dit roept een beeld op, dat betekenis en diepgang geeft aan de kernzin uit de cantate. Laten we ernaar kijken!

Het kerstverhaal van Matteüs is heel anders dan het bekende van Lucas. Jozef heeft er een veel belangrijker rol dan in dat verhaal. Je zou zelfs kunnen zeggen, dat hij er de hoofdrol in krijgt. Matteüs stelt hem aan ons voor, als een ‘rechtschapen mens’. Hij laat zich in z’n doen en laten met andere woorden leiden door de geboden, die zorgen voor goede verhoudingen tussen God en mens en medemens. Van zo iemand kun je eigenlijk altijd van te voren weten, hoe hij zal handelen. Als blijkt dat zijn aanstaande zwanger is, zonder dat hij gemeenschap met haar heeft gehad, zal hij haar ontslaan van haar belofte aan hem. De geboden raden hem dit aan. Maar voor Jozef dit tegen Maria kan zeggen, krijgt hij een droom. En dat overkomt hem vaker, in Matteüs’ evangelie. Jozef, de man van Maria, is een dromer. Net als zijn Oudtestamentische naamgenoot. U kent hem wel, de Jozef met de veelkleurige mantel. Zijn leven kende nogal wat dieptepunten. Maar hij bracht het tot onderkoning van Egypte. Geleid, door zijn dromen. De Jozef uit Matteüs’ kerstverhaal is net zo’n dromer. En ook hij staat er open voor, hij luistert naar wat ze hem zeggen. Nadat hij besloten heeft van Maria te scheiden, verschijnt hem een engel in zijn dromen. Deze zegt: *Wees niet bang Maria bij je te nemen, want het kind dat ze draagt is verwekt door de heilige geest. Zij is zwanger van God...*

Nu moet u niet denken dat Matteüs zelf letterlijk gelooft, wat hij hier zegt. Dat hebben zijn eerste lezers ook niet gedaan. Zij hebben in zijn verhaal een veel voorkomend literair motief herkend. De Geert Makken en de Jolanda Withuizen van hun tijd gebruikten het. Als zij schreven over de grote koningen en keizers van de geschiedenis, lieten zij hen bij voorkeur geboren worden uit een maagd. Dat deden ze om zo iemand bovenmenselijke kwaliteiten te kunnen toedichten. Goddelijke allures. Dit beeld kwam Matteüs goed van pas. Door van Maria te vertellen, dat ze zwanger was èn maagd, kon hij duidelijk maken, dat het kind in haar schoot een geheim had. Dat het op een wonderlijke manier met God te maken had, dat het ‘van boven’ kwam. Zo zouden zijn lezers Jozef dan kunnen volgen, als hij naar zijn droom zou luisteren en tegen de geboden in bij Maria zou blijven. Natuurlijk, zouden ze denken – van wie dit kind ook is, het verdient bescherming. Matteüs versterkt dit nog, door de engel uit de droom te laten besluiten met een citaat uit het Oude Testament. *De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren, en men zal hem de naam Immanuël geven, wat in onze taal betekent: God met ons.*

Niet lang daarna heeft Jozef Maria’s kind in zijn armen. En hij heeft er zijn handen vol aan. Want het is een hele zorg, een hele verantwoordelijkheid, zo’n kleintje dat volledig afhankelijk van je is. Maar vreemd, terwijl hij het draagt, weet hij zich tegelijkertijd gedragen. Alsof dit hele kleine en gewone, de verantwoordelijkheid nemen voor wie op je weg komt, iets groots is. Iets dat al van voor jouw tijd is, en na jou zal blijven doorgaan. Een kracht die het hele leven draagt en de aarde toekomst geeft. Terwijl je draagt, gedragen worden. Misschien kent u dat. En begrijpt u dan ook, dat Jozef nu terugdenkt aan die droom, waarin de engel zei *men zal hem de naam Immanuël geven, wat betekent: God met ons.* Jezus, noemt hij het kind dan, ontroerd, wat betekent: God redt. Alsof hij ziet: Zo is God reddend in ons midden.

Jozef is dus iemand, met wie je een beeld voor ogen krijgt dat betekenis kan geven aan de kernzin van de cantate. Van hem kun je zeggen, dat hij ‘God heeft’, en dat hij daarmee ‘alles heeft’. En nu klinkt die zin ineens heel anders in je oren. ‘God hebben’ dat is in zijn geval geen bezit op zak hebben, maar een opdracht in handen krijgen. Wie God heeft, zie je aan hem, krijgt verantwoordelijkheid. En nu je dat begint in te zien, lees je het ook terug in de cantate. Kijkt u, naar het recitatief van de tenor. Vóór het daarin over ‘God hebben’ gaat, staat er dit: ‘Wie God liefheeft, hem eert, van harte naar zijn woord luistert en zich afwendt van slechte paden, aan hém geeft hij zich met al zijn gaven.’ Er wordt met andere woorden eerst iets van jÓu gevraagd. Wanneer je dat dóet en je verantwoordelijkheid neemt, dán ontvang je daarin God, en heb je alles dat een leven maar vervulling kan geven.

Nu kan ik me voorstellen, dat je ook daar vragen bij kunt hebben. Want verantwoordelijkheid krijgen, dat voelt lang niet altijd als 'God hebben'. Het is niet fijn. Integendeel. Dat kon je pas geleden zien, aan het gesprekje dat president Macron had met een werkeloze man. Het ging zoals dat heet 'viral' en gooide olie op het vuur van de gele hesjes opstand. De man klaagde bij Macron, dat hij geen werk had. Daarop vroeg de president hem, wat hij eraan gedaan had. De man vertelde het. Maar hebt u ook 'out of the box' gedacht, vroeg Macron. Hebt u ook aan de overkant van de straat gekeken. Ik zou zó werk voor u vinden. Er zijn mensen nodig in restaurants, in de bouw... Hij wees de man op zijn eigen verantwoordelijkheid. Hij wilde de man in zijn kracht zetten. Dat kwam alleen helemaal verkeerd over. Politiek gezien was het niet handig. Maar pastoraal gezien, kan ik me er wel in vinden. Een mens groeit ervan, als hij verantwoordelijkheid neemt, voor zichzelf, en voor de mensen om hem heen. Als je ergens je schouders onder zet, als je draagt, dan merk je vaak dat je tegelijk gedragen wordt. En soms zelfs dat je op Andere schouders staat. Ik moet nu denken aan een verhaal dat ik dat ik daarover heb gehoord. Het is van een man, die met z'n vrouw, een bevriend stel en hun vier kinderen een trektocht maakte in de bergen. Het was een zalige tocht, tot de vierde dag. Toen ging er ineens van alles mis. Ze raakten de weg kwijt, het begon te regenen en te onweren. En met het naderen van de avond, veranderde de regen in sneeuw. De kinderen raakten uitgeput. Twee van de vier volwassenen waren tot dan toe de 'trekkers' geweest van de reis. Hij had zich op de achtergrond gehouden. Op een gegeven moment kregen de trekkers telefonisch contact met de hut waar ze naartoe wilden. Ze konden uitleggen waar ze waren. De waard van de hut zei: 'O, als u dáár bent moet u op de vijfsprong die straks komt de enige weg nemen die níet bewegwijzerd is'. Toen werd de verbinding verbroken. De enige weg nemen, die niet bewegwijzerd is... Dat konden de twee trekkers niet. Hopeloos gingen ze zitten op een kei langs de weg. 'Kom', zei de man van wie dit verhaal toen, 'we gaan.' Hij voelde, dat het nu aan hem was om verantwoordelijkheid te nemen. Hij zette het jongste kind op z'n schouders en ging de anderen voor. Hij zou nooit vergeten wat hij toen voelde. Kracht. Een bovenmenselijke kracht. Hij droeg, en wèrd gedragen. Een uur later kwamen ze doorweekt en dodelijk vermoeid veilig aan, in de hut...

Als je draagt, wòrd je gedragen. Als je luistert naar Gods geboden, heb je om zo te zeggen Christus in je armen en gaat de naam 'Immanuel' iets voor je betekenen. God is met ons, ja, dat kun je dan ervaren.

Daarover schrijft ook de theoloog Diettrich Bonhoeffer, een paar dagen voor oudejaarsavond 1944, in een gedicht dat een lied is geworden in het liedboek van de kerken. U kent zijn verhaal. Hij had in de tweede wereldoorlog zijn verantwoordelijkheid genomen, en meegedaan aan het voorbereiden van een

aanslag op Hitler. Daarvoor was hij gevangen gezet. Hij wist dat de doodstraf hem te wachten stond. Toch voelde hij zich gedragen. Hij schrijft: *Door goede machten, trouw en stil omgeven, behoed, getroost, zo wonderlijk en klaar, zo wil ik graag met u, mijn liefsten, leven, en met u ingaan in het nieuwe jaar...* Hij had niets, in die gevangenis, en toch had hij alles. Want wie draagt, wordt gedragen. Dat maakt de cantate zo dansend en positief van toon. God was met ons in het afgelopen jaar, in zijn woord dat ons de weg wijst, wordt er gezongen. En daarom kunnen we erop vertrouwen dat wij ook in het nieuwe jaar op al onze wegen zullen worden omgeven door zijn goede machten. Amen.

Gebeden: zie volgende pagina.

Trouwe God,
Wij danken u
dat u ons
op al onze wegen
met goede machten
omgeeft.
Dat als wij
ons laten leiden
door uw woord
en Geest
en onze taak
op ons nemen
wij altijd
kracht zullen
ontvangen;
ja, dat als wij
onze
verantwoordelijkheid
dragen
wij ook gedragen
zullen worden
en wij zullen
ervaren
dat U
met ons bent.

Wij kijken
nu nog even
naar het jaar
dat bijna voorbij is:
met dankbaarheid

voor al het goede
dat ons
ook in kleine dingen
is toegevallen;
met tevredenheid
om al die momenten
waarop wij
een ander
konden dragen
en we ons daarin
gedragen wisten;
met spijt
om al die momenten
waarop wij
uw oproep
niet herkenden
in het gelaat
van de naaste
op onze weg;
en met weemoed
om de mensen
van wie we
afscheid
hebben genomen.
En wij bidden
vergeef ons
wat wij
misdeden
en troost ons
met uw
stille Geest

van liefde.

Wij kijken
niet te ver vooruit
naar het jaar
dat komt.
Het is immers
hier en nu
dat u bij ons bent
met uw woord
en Geest.
In elke stap
die we zetten
kunnen we merken
dat u ‘Immanuel’ bent
een God die
dichtbij is
in de kracht
die ook in
Jezus uw Zoon
was – de kracht
van de liefde.
Mogen wij
daaruit leven
vandaag
en alle dagen
van ons leven.

In stilte...

Onze Vader